

A játék pszichológiai szerepe a morális nevelésben

HETESINÉ KORCSOK EDIT

Abstract

The article presents the importance of games and activities, and their frequent use, in teaching ethics and religion, from psychological, pedagogical and moral aspects. First, a theoretical basis is presented through a psychological approach of playing games, then the educational aspects of games and activities are examined from a pedagogical point of view. Finally, the role of games in moral education is presented, along with a study in the field, analysed from psychological, pedagogical, and, most importantly, moral aspects, emphasizing practical usage.

Keywords: *teaching ethics, moral education, pedagogy of games, psychology of games, personality development*

Kulcsszavak: *etikaoktatás, morális nevelés, a játék pedagógiája, a játék pszichológiája, személyiségfejlesztés*

BEVEZETÉS

A morális nevelés (más néven erkölcsi vagy etikai nevelés) célja, hogy segítse a gyermekeket, fiatalokat az erkölcsi jó és rossz megkülönböztetésében,¹ az értékek felismerésében és azok beépítésében.²

A játék morális nevelésben betöltött szerepe, jelentősége, alkalmazása jelen korunkban és a minket körülvevő társadalomban nem elhanyagolható téma. E tanulmány a játék pszichológiai szerepére kíván rávilágítani az erkölcsi nevelés tekintetében. Előre vetítve: itt a játékról nem pusztán a szó szoros értelmében lesz

HETESINÉ KORCSOK EDIT hit- és erkölcsstan tanár a Pécsi Egyházmegyében, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola teológus szakos hallgatója; hetesiedit88@gmail.com

¹ Vö. HELMUT WEBER: *Általános erkölcssteológia*, Szent István Társulat, Budapest, 2001, 87–91.

² Vö. uo. 182., 352.

szó, hanem sokkal tágabb értelemben: a játék szó az írásos játékokat, a játékos aktivitásokat,³ játékos feladatokat és a tanítást mint játékot is jelenti, és így nem csupán a gyerekekre vonatkozó önfeledt tevékenység értelmében jelenik meg.⁴ A „játék” szó tágabb értelemben való használata azért is szükséges, mert a játékos tevékenység egyáltalán nem csak kisgyermekekre jellemző. A tanulmány célja rávilágítani a játék nélkülözhetetlen szerepére a kamaszkorú fiatalok nevelésében is.

A játék önmagában nem tekinthető pusztán eszközhöz, hiszen a játékban nem mindig a racionalitás és a célok a hangsúlyosak. Sokszor maga a játék és a hozzá kapcsolódó öröm⁵ a játék igazi lényege: az önfeledtség gyermeki bizalma, amely megfelel a hétköznapi dolgokról. Ha azonban a tanítás részeként alkalmazunk játékot vagy játékos aktivitást, az sohasem lehet öncélú. Ezek a játékos feladatok mindig egy-egy közvetettebb célt szolgálnak:⁶ a tananyag átadását vagy mélyebb megértését, a közösség vagy az egyén belső világának formálódását, a morális nevelés sikerességét. Így – mivel legtöbbször iskolai vagy tanórai keretek határozzák meg a lehetőségeket mind idő, mind környezet tekintetében – a játékos aktivitásnak mindig kapcsolódnia kell az etika vagy hittan órák anyagához.

Mindezeket szem előtt tartva a tanulmány mégis a játék, a játékos aktivitások, játékos feladatok, valamint azoknak a tanórákba való minél gyakoribb beépítésének fontosságáról szól mind pszichológiai, mind pedagógiai, mind pedig morális szempontból.

³ Vö. BAGDY EMŐKE – TELKES JÓZSEF: *Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999. A könyv *Gyakorlatgyűjtemény* címszó alatt (194–288.) játékos feladatokat, gyakorlatokat és aktivitásokat is felsorol, anélkül, hogy ezeket kifejezetten játéknak nevezné. A felsorolt gyakorlatok között vannak olyan kreativitást, nonverbális készségeket (érzelmek kifejezése, imitációs készség), önismeretet és társismeretet fejlesztő játékos feladatok, amelyeket a szó tágabb jelentését tekintve játékként is értelmezhetünk.

⁴ Túlságosan is leszűkítené a játék fogalmát, ha pusztán a gyermekjáték, a felnőttek számára talán értelmetlen szórakozás értelmében használnánk magát a játék szót. Ebből a szempontból más szerzőkhöz csatlakozom, akik szintén a játék tágabb értelmét, jelentését vizsgálták. Ilyen például Benedek László (lásd ID.: *Játék és pszichoterápia*, KönyvFakasztó Kiadó, Budapest, 2005), aki a játékot összekapcsolja a pszichoterápiával, vagy Manfred Eigen (lásd MANFRED EIGEN – RUTHILD WINKLER: *A játék. Természeti törvények irányítják a véletlent*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1981), aki biofizikusként a természet evolúciójával hozza összefüggésbe a játékot, emellett a nyelvben és a zenében felfedezhető „játék”-ról is ír a könyv egyik fejezetében. A játék sok szempontú megközelítése található még: BAGYINSZKI PÉTER ÁGOSTON: *Az Isten, az ember és a játék*, Agapé Ferences Nyomda és Könyvkiadó Kft., Szeged, 1998.

⁵ A játék örömeiben rejllő pszichológiai hatásokról lásd MÉREI FERENC – V. BINÉT ÁGNES: *Gyermeklélektan*, Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest, 1999, 122–130.

⁶ A játék örömteli jellege mellett fontos a pedagógiai cél, lásd uo. 126.

Miért van fontos (pszichológiai) szerepe a játéknak a morális nevelésben?

- (1) A morális nevelés – lényegénél fogva (ld. fogalom meghatározás) – nem lehet kizárólag elméleti. Fontos ugyan a pontos és igényes tudás átadása a hit-tan és etika órákon, mégis, ha morálisról beszélünk, elkerülhetetlen a tananyag gyakorlati élethez való kapcsolása. A morális tanítás megértése, alkalmazása, az értékek és értékrend s az erkölcsi ítélőképeség kompetenciáinak elsajátítása ugyanis kizárólag gyakorlati szempontból értelmezhető.
- (2) Kamaszkorban kiemelten is fontos a morális nevelés. Ebben az életkori szakaszban, amely átmenetet jelent a gyermekkorból a felnőtt korba,⁷ a játék kereteket ad az önfeltáráshoz, a családi életéről való gondolkodáshoz, a konfliktusok megoldásához, mintegy facilitálja (megkönnyíti) azokat, ezáltal segíti a serdülőt a fejlődési feladatokban történő előrelépésben. A játék ezen felül előmozdítja a fiatal saját nézőpontjának tudatosítását, s az arra való reflektálást (rálátást, visszatekintést), hogy így rá tudjon tekinteni saját álláspontjára az őt személyesen érintő kérdésekkel kapcsolatban, valamint segít az értékek és magatartásformák értékrendbe való integrálásában (beépítésében).

Az első rész a játék pszichológiai szempontú megközelítésének vizsgálatával elméleti alapokat, háttérteret teremt a témához a teljesség igénye nélkül. A második rész pedagógiai szempontból vizsgálja meg a játék neveléssel kapcsolatos vonatkozásait. Ezután a játék morális nevelésben betöltött szerepére tér rá a tanulmány, bemutatván az ezzel kapcsolatos vizsgálat eredményeit mind pszichológiai, mind pedagógiai, de legfőképpen morális szempontból. A gyakorlati példák az elméleti háttér alátámasztását szolgálják.

⁷ Bővebben lásd: Átmenet a felnőttkorba, in MICHAEL COLE – SHEILA R. COLE: *Fejlesztéslélektan*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 684–686. Vö. még: A fiatal felnőttkor határán, in FRANZ J. MÖNKS – ALPHONS M. P. KNOERS: *Fejlesztéslélektan*, Urbis Könyvkiadó, Budapest, 2004, 217–240.

I. A JÁTÉK PSZICHOLÓGIÁJA⁸

A játék meghatározó szerepe a gyermekek pszichológiai fejlődésében bizonyított.⁹ A játéknak a vele járó örömről¹⁰ kívül más funkciója is van:¹¹ segíti a gyermeket az önkifejezésen túl a szabálytudat és az önkontroll kialakításában, a tanulásban, az aktív figyelem irányításában, a társakhoz való alkalmazkodásban, a pszichológiai és emocionális érésben.¹² A játék, mint a gyermeki élet szerves része, felbecsülhetetlen fontosságú az „én” kibontakoztatása és fejlődése útján.

A játék a gyermekek – és sokszor a nagyobbak, a kamaszok, sőt a felnőttek – számára az öröm egyik forrása. Ennél azonban sokkal többet is jelent: a fentiek túl a játék a készségek és szabályok gyakorlását és az indulatok levezetését is nagymértékben segíti,¹³ mi több, a játék tartalma is betölthet feszültségvezető¹⁴ szerepet, ezáltal is örömforrássá válhat.¹⁵ Mivel a kamaszok tekintetében kiemelkedő jelentőséggel bírnak a kortárs kapcsolatok,¹⁶ az ebben való érést és fejlődést is nagymértékben segíti a játékok és játékos aktivitások alkalmazása.

Ritkán tudatosított tény, hogy éppen ez az a korosztály, amelyik tükröt tart a társadalomnak: reagál a körülötte zajló eseményekre, történésekre, jelezvén a családi konfliktusok jelenlétét és az őket körülvevő valóság hiányosságait és hibáit.¹⁷ Ebben a korban (kb. 12–17 éves korig) a fiatalok ugyanúgy, vagy nagyobb mértékben sérülékenyek, mint a gyermekek, annak ellenére, hogy felnőtt

⁸ Vö. bővebben és teljesebben kifejtve: A „játék” a pszichológiai elméletekben, in SUSANNA MILLAR: *Játépszichológia*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973, 57–111. Vö. még: A játépszichológia fontosabb felismerései, in BAGYINSZKI PÉTER ÁGOSTON: *Az Isten, az ember és a játék*, i. m.

⁹ Vö. TAKÁCS BERNADETT: *Gyermek-játék-terápia*, Okker Kiadó, Budapest, 2001, 58–71.

¹⁰ Vö. MÉREI FERENC: A játék értelme és öröme, in Stöckert Károlyné (szerk.): *Játépszichológia. Szöveggyűjtemény*, Eötvös József Kiadó, Budapest, 1995, 69–74.

¹¹ Vö. PÁLI JUDIT: A játék mint alapozó funkció, in Stöckert Károlyné (szerk.): *Játépszichológia*, i. m. 12.

¹² Vö. *Játékfajták – és pszichológiai háttérfolyamataik*, in uo. 89–197.

¹³ Vö. MÉREI FERENC – V. BINÉT ÁGNES: *Gyermeklélektan*, i. m. 122–124.

¹⁴ A játék feszültségoldó és konfliktusmegoldó szerepéről lásd JAMIE WALKER: *Feszültségoldás az iskolában. Játékok és gyakorlatok*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995.

¹⁵ Vö. uo. 128–130.

¹⁶ A kortárs kapcsolatok szerepéről a kamaszok életében és fejlődésében lásd MICHAEL COLE – SHEILA R. COLE: *Fejlesztélektan*, i. m. 616–623.

¹⁷ A serdülőkor lelki jelenségei függenek a társadalmi tényezőktől, lásd FRENKL SYLVIA – RAJNIK MÁRIA: *Életesemények a fejlődéslélektan tükrében*, Semmelweis Egyetem TF, Párbeszéd (Diagnózis) Alapítvány, Budapest, 2002, 88.

bánásmódot követelnek meg maguknak. A játék terápiás hatásai így e korosztály körében is szükségesnek és hatékonyak bizonyulnak.

Pszichológiai fogalmakkal élve a kamaszkor egy ember életében az a korszak, amikor kialakítja saját megküzdési stratégiáit, valamint képes tudatosan reflektálni azokra a szabályokra, amelyeket otthonról hozott. Piaget¹⁸ elmélete szerint a gyermek/fiatal ekkor lép be a formális műveleti szakaszba,¹⁹ ahol az absztrakt gondolkodás már jelen van: a fiatal képes elvonatkoztatni, s így rátekinteni saját magára és a saját gondolkodásmódjára.²⁰

Ez az identitás kialakításának az időszaka is, s ehhez kapcsolódóan az integrált identitás és személyiség kialakításának ideje a társadalmi normák és az erkölcsi követelmények tekintetében.²¹ A fiatal saját álláspontját morális kérdésekben is elkezd kialakítani, és ez, összekapcsolódva az intenzív identitáskereséssel, személyes elköteleződést eredményez²² egy-egy morális (alap)érték mellett. A játék nagyban segíti ezeket az átgondolási, átértékelési folyamatokat, sőt, kereteket is ad annak: segíti az önfeltárást, a tudatosítást, az önreflexiót, és ezáltal az értékek beépítését, gyakorlati megvalósulását, helyes morális magatartásformák követését eszközli ki. A serdülők már képesek komolyan gondolkodni az őket körülvevő társadalmi rendről, és ezzel együtt erkölcsi kérdésekről is. Ezzel kapcsolatban fokozott figyelmet érdemel Kohlberg²³ erkölcsi érvelésre vonatkozó elmélete,²⁴ amelyben megalkotója hat szakaszt írt le az erkölcsi érés tekintetében,²⁵ illetve az igazságra vonatkozó ítéletekben.²⁶

¹⁸ Ide kapcsolódik még SUSANNA MILLAR: Piaget játékelmélete, in Stöckert Károlyné (szerk.): *Játépszichológia*, i. m. 65–68. Valamint: Piaget játékelmélete, in NEMES LÍVIA: *A bennünk élő gyermek*, Filum Kiadó, Budapest, 2000, 506–528.

¹⁹ Vö. Az értelmi fejlődés szakaszai, in JEAN PIAGET: *Válogatott tanulmányok*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1970, 66–75.

²⁰ Vö. MICHAEL COLE – SHEILA R. COLE: *Fejlődéslektan*, i. m. 643–650.

²¹ Vö. uo. 669.

²² Az identitáskrizis megoldásáról, az identitásképzésről és az elköteleződésről pszichológiai szempontból lásd uo. 671–677.

²³ Vö. VÁRINÉ SZILÁGYI IBOLYA: Amit Lawrence Kohlbergről tudni érdemes. Kohlberg hozzájárulása az erkölcs pszichológiájához, in id. (szerk.): *Az erkölcs a néző és a cselekvő szögéből*, Scientia Humana, Budapest, 1994, 11–41.

²⁴ Vö. uo. 656–665.

²⁵ Vö. uo. 658–659.

²⁶ Vö. BERNÁTH LÁSZLÓ – SOLYMOSSI KATALIN (szerk.): *Fejlődéslektan olvasókönyv*, Tertia Kiadó, Budapest, 1997, 199–217.

A játékot, a játékos aktivitást mint módszert előszeretettel alkalmazzák a pszichoterápiában.²⁷ Megfigyelhető ugyanis, hogy a játékban megjelenik a pszichológiai problémát kiváltó konfliktus,²⁸ hiszen a játék nagyban meghatározza a személy szocioemocionális fejlődését²⁹ már kisgyermek kortól kezdve.³⁰ Emellett ide sorolható a pszichológiai, személyiségfejlesztő, hivatással és identitással kapcsolatos tréningeken megjelenő játékok és játékos feladatok hosszú sora, valamint a pszichodráma játékos dimenziói, a bibliodramatikus módszerek és a különféle terápiás célzatú szerepjátékok.³¹ Mindebből az következik, hogy a játék és a játékos feladat mint módszer eredményesen alkalmazható a pszichológiai gyakorlatban, az ember lelki gyógyításában és érlelésében, a személy emocionális és képességfejlesztésében, kapcsolatainak rendezésében és gyógyításában.³² Emellett a játéknak igen jelentős szerepe lehet az önértékelés³³ erősítése szempontjából, amely szintén gyógyító hatással bír. Ezek alapján miért ne lenne alkalmazható ugyanolyan hatékonysággal a játék mint módszer a pedagógiai tevékenység során is, akár kamaszok körében?

E módszereknek, s magának a játéknak a terápiás célra való használata mellett a játékos feladatoknak más funkciója is lehet: közösség- és csapatépítés, önismeret és önnevelés (önkontroll), önértékelés fejlődése,³⁴ a hivatásban való elmélyedés.

„A gyermek megsegítése – akár a játék révén, akár más módon – csakis családjá ismeretében, illetve együttműködésének megnyerése útján válik lehetővé.”³⁵ Ennek oka az, hogy mivel a gyermek a család tagja és része, sokszor tünethordozó

²⁷ Vö. TAKÁCS BERNADETT: *Gyermek-játék-terápia*, i. m. Vö. BENEDEK LÁSZLÓ: Játék és pszichoterápia, in Stöckert Károlyné (szerk.): *Játékpszichológia*, i. m. 75–79.

²⁸ Vö. NEMES LÍVIA: *A bennünk élő gyermek*, i. m. 559.

²⁹ Bővebben lásd: Játék és szocioemocionális fejlődés, in TAKÁCS BERNADETT: *Gyermek-játék-terápia*, i. m. 65–71.

³⁰ Vö. uo. 68–71.

³¹ Vö. MÉREI FERENC – V. BINÉT ÁGNES: *Gyermeklélektan*, i. m. 131–134. BAGDY EMŐKE – TELKES JÓZSEF: *Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában*, i. m. 170–171. HORVÁTH-SZABÓ KATALIN – VIGASSYNYÉ DÉZSÉNYI KLÁRA: *Az agresszió kezelése. Tanári kézikönyv*, Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 2001, 98. Vö. ARMIN KRENZ: A szerepjáték mint lelki növekedési lehetőség, in Stöckert Károlyné (szerk.): *Játékpszichológia*, i. m. 221–225.

³² Játékok alkalmazása az osztályban jelentkező konfliktusok megoldására lásd JAMIE WALKER: *Feszültségoldás az iskolában*, i. m. 35–54., 149–178.

³³ Vö. A serdülők önértékelése, in MICHAEL COLE – SHEILA R. COLE: *Fejlesztélektan*, i. m. 670–671.

³⁴ Vö. HORVÁTH-SZABÓ KATALIN – VIGASSYNYÉ DÉZSÉNYI KLÁRA: *Az agresszió kezelése*, i. m. 98.

³⁵ TAKÁCS BERNADETT: *Gyermek-játék-terápia*, i. m. 71.

is lehet, azaz reflektál az őt körülvevő konfliktusokra akár pszichoszomatikus tünetek produkálása által is. Ez azt vonja maga után, hogy nemcsak a gyermek vagy fiatal, hanem családja is rászorulhat „terápiára”, a játék erejében rejlő gyógyulásra: a család bevonása elkerülhetetlen a tényleges eredmény elérése érdekében.

Végezetül a játék lényegének alábbi nagyon találó összefoglalása – valószínűsíthetően – nemcsak a kisgyermekekre, hanem a kamaszokra és felnőttekre is éppúgy vonatkozhat:

„A játék segíti a gyermeket abban, hogy – főként nem verbálisan – kifejezze legbensőbb érzelmeit, indulatait, élményeit, feszültségeit, vágyait, fantáziáit. Egy misztikus, mágikus világban – ahol minden lehetséges és minden megtörténhet – a kisgyermeknek is van akkora hatalma, hogy alakítsa a valóságot, ha az megsebezte, vagy elviselhetetlen terheket rakott a vállára. Játékban lehetőség van *szublimációra*: az alacsonyabb rendű ösztöni indítékok szellemi tevékenységre való átváltására, vagyis megtisztulásra, felemelkedésre.”³⁶

II. A JÁTÉK PEDAGÓGIÁJA

Pedagógiai szempontból a játék olyan oktatási módszer, amelynek segítségével „a tanulók tapasztalati tanulás révén fogalmakat, eseményeket, jelenségeket sajátítanak el, tevékenységeket gyakorolnak be”.³⁷

A játék kiemelkedő pedagógiai szerepe³⁸ kisgyermekkorban bizonyított, jelenléte a korai tanulási folyamatokban nélkülözhetetlen.³⁹ Nemcsak felkészíti a gyermekeket az iskolára, hanem meg is alapozza az iskolai sikert azáltal, hogy fejleszti a beszédet és a beszédértést, a figyelemkoncentrációt és a feladatok megértését, a memóriát, a mozgáskényszer fékezését, s közvetve az írást, olvasást és számolást is.⁴⁰ Montessori pedagógiájában igen jelentős szerepet töltött be a

³⁶ Uo.

³⁷ A szimuláció, a szerepjáték és a játék, in FALUS IVÁN (szerk.): *Didaktika. Elméleti alapok a tanítás tanulásához*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003, 284.

³⁸ Bővebben lásd: A játék pedagógiai aspektusai, in TAKÁCS BERNADETT: *Gyermek-játék-terápia*, i. m. 72–77.

³⁹ Bővebben lásd: *A játék és a korai tanulási folyamatok*, in uo. 60–65.

⁴⁰ Ehhez segédkönyvnek használható JOHANNA FRIEDL: *Az iskolai siker titka – a játék. Az iskolára és a sikeres tanulásra felkészítő játékok*, Deák és Társa Kiadó Bt., Pápa, 2002.

játék és a játékos gyakorlatok. Ezeket ma is haszonnal alkalmazzák óvodás és kisiskolás korú gyermekeknél az alapvető készségek⁴¹ és képességek, az érzékek fejlesztésében, a nyelvi fejlesztésben és a tudományos alapok lefektetésével kapcsolatban is.⁴² A játékok mindemellett motiválóan hatnak a gyermekek tanulásban való elmélyedésére.⁴³ A játék és a tanulás tehát szorosan összefügg, e kettő kölcsönösen segíti, kiegészíti egymást.⁴⁴ Emellett a játék a korai szakaszban igen meghatározó a testtudat és a téri tájékozódás fejlesztésében is.⁴⁵

Az órai játék pedagógiai szempontból lehet képesséfejlesztő, segítő, illetve prevenciós jellegű,⁴⁶ emellett segítheti a tananyag átadását, egy-egy morális probléma mélyebb megértését, az osztályközösség épülését,⁴⁷ a diákok személyes testi-lelki fejlődését, a készségek gyakorlását/fejlesztését,⁴⁸ a véleményalkotást, a fogalmazási és önkifejező készséget és nem utolsósorban az „erőszakmentes konfliktuskezelést”.⁴⁹ A játék célja nagyban függ attól, hogy a pedagógus mit tart elsődlegesen fontosnak egy adott csoporttal vagy konkrét diákokkal kapcsolatban. Az azonban nyilvánvaló, hogy a játék és a tanulás szorosan összetartozik, s kölcsönösen kiegészíti egymást.⁵⁰

A játék alkalmazásakor a pedagógusnak (látszólag) indirekt módon kell alakítania a játék menetét. Tehát miközben ő irányít, és közben tartja a játékos óra

⁴¹ Készségfejlesztő játékoktettek óvodás és kisiskolás gyerekek számára: JOHANNA FRIEDL – MARGRET NUSSBAUM: *Gyermekjátékok az első évekre. Készségfejlesztő játékoktettek otthonra, óvodába, iskolába*, Deák és Társa Kiadó Bt., Pápa, 2006.

⁴² Vö. MAJA PITAMIC: *Tanítsd meg, hogyan csináljam! Montessori szemléletű gyakorlatok szülőknek és gyerekeknek*, Tudatos Lépés Kft., Pápa, 2004.

⁴³ Vö. FRENKL SYLVIA – RAJNIK MÁRIA: *Életesemények a fejlődéslélektan tükrében*, i. m. 285.

⁴⁴ Vö. STÖCKERT KÁROLYNÉ: Játék és tanulás, in id. (szerk.): *Játékpszichológia*, i. m. 201–204. Vö. PÁLI JUDIT: Játék, tanulás, játékos tanulás, in Stöckert Károlyné (szerk.): *Játékpszichológia*, i. m. 226–230.

⁴⁵ Ehhez igen jól használható NAGYNÉ FALUCSKAI ANNA: *Játékgyűjtemény a testtudat, téri tájékozódás fejlesztéséhez*, Trefort Kiadó, Budapest, 2008.

⁴⁶ Vö. TAKÁCS BERNADETT: *Gyermek-játék-terápia*, i. m. 76.

⁴⁷ Vö. A társ mint szükséglet és lehetőség a játékban, in Stöckert Károlyné (szerk.): *Játékpszichológia*, i. m. 231–281.

⁴⁸ Vö. SUSANNA MILLAR: *Játékpszichológia*, i. m. 51–53.

⁴⁹ JAMIE WALKER: *Feszültségoldás az iskolában*, i. m. A könyv az erőszakmentes konfliktuskezeléssel kapcsolatban egy didaktikai koncepciót ismertet (29–34.), s ezen belül témacsoportokat, melyekhez konkrét játékokat is rendel: *Ismerkedés és lazítás* (55–63.); *Az önértékelés fejlesztése* (64–80.); *Kommunikáció* (80–112.); *Együttműködés* (112–131.); *Nemhez kötődő interakció* (131–149.); *Erőszakmentes konfliktuskezelés* (149–178.).

⁵⁰ Vö. Játék és tanulás, in Stöckert Károlyné (szerk.): *Játékpszichológia*, i. m. 199–229.

menetét, teret ad a diákok kreativitásának, fantáziájának is. Ezt elősegítheti, ha a játékot jutalom-értékűként mutatja be a diákok előtt, így voltaképpen ők választják, vagy érdemlik ki az óra végi vagy óra közbeni játékot – ebből a szempontból a játék nagyon hatékony fegyelmezési eszköz lehet. Ezen felül a játék motiváló erejű, illetve szerepű a tananyag mind jobb elsajátítása és a diákok bevonása szempontjából. Ide kapcsolódik a játék egy másik aspektusa is: a tananyag gyakorlati élettel való összekapcsolása a játékon keresztül. Ezek olyan szempontok, amelyek nagyon hasznossá, és pedagógiailag nemcsak hogy megfontolandóvá, hanem ajánlottá is teszik a játék alkalmazását, főként az etika és morális hittan órákon, amely órák egyik legfőbb (ha nem a legfőbb) aspektusa a tanultak gyakorlati életté váltása kell(ene), hogy legyen.

A játék jutalom jellege legfőképpen nem abban áll, hogy a pedagógus milyen jelentőséggel ruházza fel. A játék már önmagában is örömezzéssel együtt járó momentuma az órának. A játék a gyermekek számára az önmegvalósítás egyik formája, s így „ahhoz, hogy játszani tudjunk, ‘gyermekké’ kell válnunk” – a serdülők azonban már nem akarnak gyermekké válni.⁵¹ A pedagógusnak ebben is jelentős a szerepe: kamaszok esetében nem feltétlenül kell elhangzania a „játék” szónak az órákon, elég, ha magát a játékot érdekes feladatként vezeti be a pedagógus. Ebben az esetben a tanórai „kötelező jelleg” még a segítségére is lehet abban, hogy mindenki bevonódjon a játékba, és mégsem azért, mert kötelező, hanem végső soron a játék örömeért, még akkor is, ha a játék kezdetén ez nem nyilvánvaló. Éppen ezért nagyon fontos, hogy minden játékot és játékos aktivitást az átélt tapasztalatok megvitatása kövessen.⁵²

Ezek alapján belátható, hogy maga a játék korántsem csak kisgyermeknek való önfeledt szórakozás,⁵³ hanem legalább annyira célravezető, gyógyító és nevelő hatású mind kisgyermek, mind felnőttek (lásd pszichoterápiás játékok), mind pedig kamaszok esetében. A játékokon és azok alkalmazásán azonban időnként változtatni is kell vagy lehet, hiszen a pedagógiai tevékenység során más-más csoporthoz, más-más korosztályhoz kell alkalmazkodni, emiatt legtöbbször a gyermekekkel, fiatalokkal együtt érdemes megalkotni és alakítani

⁵¹ Vö. FRANZ J. MÖNKS – ALPHONS M. P. KNOERS: *Fejlődéslélektan*, i. m. 212–213.

⁵² A játék közben szerzett tapasztalatok feldolgozásának fontosságáról lásd TAKÁCS BERNADETT: *Gyermek-játék-terápia*, i. m. 74.

⁵³ Vö. JAMIE WALKER: *Feszültségoldás az iskolában*, i. m. A könyv kifejezetten kamaszokról beszél a pedagógusok és a fiatalok, illetve a fiatalok egymás közötti konfliktusainak játékkal való feloldásával kapcsolatban: 12–15., 8–10.

ezeket a játékos feladatokat.⁵⁴ Így a játékok alkalmazása a pedagógustól nagyfokú rugalmasságot követel meg.

Felmerülhet a kérdés, hogy tanórai keretek között van-e egyáltalán idő a játékra. A tapasztalat azt mutatja, hogy a játék és a játékos aktivitások nagyon is jól szolgálják a tananyag átadását. Mivel a játék „fegyelmezési eszközként” is haszonnal alkalmazható, így kifejezetten időt is takarítunk meg vele, amennyiben nem megy el az idő a fegyelmezéssel. Egy-egy jól megtervezett játék alkalmazása folytán a gyermekeket és fiatalokat nagyon hatékonyan rá lehet nevelni a szorgalmas tanulásra, a munka szeretetére, a rendszerességre, kötelességük örömmel való teljesítésére is: a játékszabályok betartása, a cselekvéshez való akarat mint a játék gyümölcse, és az önkontroll gyakorlása által.

Bár vannak bizonyos játékformák, amelyek életkor-specifikusak, a játéktípusok alapvetően nem kapcsolhatók egy-egy konkrét életkori periódushoz, ugyanis az egyes játékok – vagy azok változatai – újra és újra megjelenhetnek a különböző fejlődési szakaszokban.⁵⁵

A tanórai játékkal kapcsolatban is felmerül, hogy miben áll a játékos feladat indirekt irányítása. A pedagógus feladata: az órai játékhoz a kellő és legmegfelelőbb játék-körülmények megteremtése, irányítása, ami a kibontakozás feltételeinek megvalósítását jelenti. A pedagógusnak a játék előkészítésénél figyelnie kell a tárgyi-környezeti feltételekre, az osztály légkörére, az osztályban jelenlévő szociális kapcsolatok milyenségére, a játéknak kedvező „boldog atmoszféra” megteremtésére.⁵⁶

A pedagógusnak szabad teret kell engednie a diákok képzeletének, önmaguk megmutatásának, annak, hogy kifejezhessék saját érzelmeiket, akár indulataikat is, és lehetőleg el kell kerülni, hogy egyfajta teljesítménykényszer jelenjen meg a diákokban.⁵⁷ Mindehhez, és a diákok esetleges reakcióinak kezeléséhez szükséges, hogy a nevelő pontos pedagógiai és fejlődés-lélektani ismeretekkel rendelkezzen. Emellett nagyon fontos az utólagos reflektálás a játék közben szerzett élményekre, tapasztalatokra: a pedagógusnak segítenie kell ezek feldolgozását a gyermekek (lelki) fejlődése érdekében.⁵⁸

⁵⁴ Vö. JAMIE WALKER: *Feszültségoldás az iskolában*, i. m. 55.

⁵⁵ Vö. TAKÁCS BERNADETT: *Gyermek-játék-terápia*, i. m. 72.

⁵⁶ Vö. uo. 74–76.

⁵⁷ A versengéstől mentes játékról és a diákok játékjavaslatainak elfogadásáról lásd JAMIE WALKER: *Feszültségoldás az iskolában*, i. m. 55.

⁵⁸ Vö. TAKÁCS BERNADETT: *Gyermek-játék-terápia*, i. m. 74–75.

III. A JÁTÉK SZEREPE A MORÁLIS NEVELÉSBEN

A erkölcsi nevelés⁵⁹ – ahogy már a *Bevezetés*ben is olvasható – sosem lehet pusztán elméleti oktatás. A morális tanítás átadásában – mint ahogy a morális teológia a többi teológiai tárgy között az egyik leggyakorlatiasabb tárgy, feladata a teológia lefordítása a konkrét gyakorlati életre – pedagógusként a mindennapokban megvalósuló morális értékrendszer beépítésére és életté váltására kell törekedni. Ez azért is életbe vágóan fontos, mert sokszor (s ez kamaszkorban még inkább jellemző) az erkölcsi gondolkodás és az erkölcsös viselkedés nem mindig van teljes összhangban.⁶⁰

A gyermeket, fiataalt – a morális nevelés tekintetében – „sajátos egység”-ként kell kezelni, nevelni. Minden ember testi-lelki-szellemi egység és ezt a keresztény erkölcsi nevelésben szem előtt kell tartani.⁶¹ Az etika pedagógiájának mindig tekintetbe kell vennie az ember lelki motívumait, természetét, karakterét, pszichológiáját.⁶² Csakis így – a konkrét személy megismerésével és figyelembevételével képzelhető el az erkölcsi nevelés.

A morális nevelés egyik sarkalatos feladata a lelkiismeret nevelése, amely szorosán összekapcsolódik a helyes erkölcsi ítéletalkotás képességének kibontakoztatásával. A helyes lelkiismeret szerinti cselekvés elválaszthatatlan az ember igazi szabadságától. A pedagógusnak erre a szabadságra kell nevelni⁶³ diákjait. Ez a szabadság teszi lehetővé a „szereteten alapuló etikai gondolkodást”, a megbocsátást, az igazán boldog életet.⁶⁴

⁵⁹ Vö. Időszerű gondolatok az erkölcsi nevelésről, in JELENITS ISTVÁN: *Küldetésben*, Új Ember Kiadó, Budapest, 2000, 59–68.

⁶⁰ Vö. Az erkölcsi gondolkodás és az erkölcsös viselkedés viszonya, in MICHAEL COLE – SHEILA R. COLE: *Fejldéslélektan*, i. m. 665–666.

⁶¹ Vö. HORÁNYI ÖZSÉB (szerk.): *A keresztény műveltségcsomópontja*, Vigilia Kiadó – Pannónia Könyvek, Budapest – Pécs, 1990, 59–64.

⁶² Az etika pszichológiai alapjairól, valamint az emberi személyiség és emberi természet erkölccsel való kapcsolatáról lásd ERICH FROMM: *Az Önmagáért való Ember. Az etika pszichológiai alapjainak vizsgálata*, Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.

⁶³ A szabadságra neveléssel kapcsolatban lásd RANSCHBURG Á. HILDEGARD OSB. OBL.: *Szabadságunk szakrális és profán szükségletei között*, in *Pszichológusok – Teológusok: A nevelésről... A szabadságról... A szentről...*, Faludi Akadémia – Katolikus Pszichológusok Baráti Köre, Budapest, 1999, 59–86. HORVÁTH SZABÓ KATALIN: *Szabadságunk és megköötöttségünk biológiai és pszichológiai alapjai*, in *uo.* 87–105. TRINGER LÁSZLÓ: *Az akarat szabadsága és a lelki betegségek*, in *uo.* 107–113. SZALAY MÁRIA: *Szabadságunk és köötöttségünk az önmegvalósításban*, in *uo.* 116–121.

⁶⁴ Vö. JEAN-MARIE LUSTIGER: *Emberhez méltón*, Vigilia Kiadó, Budapest, 1997, 49., 54–60.

Ezeken felül a pedagógusnak az erkölcsös ember gondolkodásmódját is át kell adnia a gyermekeknek, fiataloknak, amelynek az alábbi jellemzőit érdemes szem előtt tartani a nevelés során: (1) törődés másokkal; (2) felelősség saját tetteiért; (3) törekvés a jó viselkedésre; (4) igazságérzet.⁶⁵ Az erkölcsi tudatosság (gondolkodás) és a magatartás ugyanis szorosan összefügg.⁶⁶

A morális nevelés során nem valamilyen külső kényszert kell ráerőltetnünk diákjainkra. Sokkal inkább az emberi természetből fakadó természetes készséget kell kibontakoztatni, hiszen az erkölcsiség az emberi természet követelménye, amely abban áll, hogy legyőzzük önmagunkat, „cselekedeteinket magasabb rendű törvényekhez alkalmazzuk”.⁶⁷

Kamaszkorban⁶⁸ kiemelten fontos a morális nevelés, hiszen ekkor szilárdulnak meg az *élet-döntésekhez*⁶⁹ és az azokhoz való *hűséghez*⁷⁰ szükséges *életstílus* alapjai,⁷¹ illetve a serdülőkori fejlődési feladatok közé tartozik a saját *világnézet* kialakítása is.⁷² A morális nevelésben a játéknak az a szerepe, hogy a fiatal reflektálni tudjon a saját önfeltárására, a családi háttérről, konfliktusokról,⁷³ morális kérdésekről és értékekről való gondolkodására.⁷⁴ Ezt a folyamatot nagymértékben segíti a játék, azzal együtt, hogy konkrét értékek és magatartásformák elsajátítását⁷⁵

⁶⁵ Vö. Hogyan neveljünk erkölcsös embert gyermekünkéből?, in TERRI APTER: *A megbízott gyermek*, Vigilia Kiadó, Budapest, 2002, 239–249.

⁶⁶ Az erkölcsi tudatosság és a magatartás kapcsolatáról lásd DR. BÁBOSIK ISTVÁN: *Az erkölcsi tudatosság szerepe a magatartás szabályozásában*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.

⁶⁷ BOGNÁR CECIL: *Lélektan és nevelés*, Országos Közoktatási Tanács, Budapest, 1943, 193–213.

⁶⁸ Az erkölcsi személyiség serdülőkori alakulásáról és ezt segítő nevelési módszerekről lásd DR. KISS TIHAMÉR: *A gyermek erkölcsi fejlődése*, Református Pedagógiai Intézet, Budapest, 2007, 122–137. A kisgyermek és iskoláskorú gyermek erkölcsi neveléséről lásd uo. 9–121.

⁶⁹ A hivatásválasztás a serdülőkor és az ifjúkor feladatai közé tartozik, lásd FRENKL SYLVIA – RAJNIK MÁRIA: *Életesemények a fejlődéslelektan tükrében*, i. m. 89.

⁷⁰ A hűség szerepe az ifjúság életében pszichológiai szempontból Erik H. Erikson alapján in BERNÁTH LÁSZLÓ – SOLYMOSI KATALIN (szerk.): *Fejlődéslelektan olvasókönyv*, i. m. 109–119.

⁷¹ A kamaszok erkölcsi fejlődéséről bővebben lásd MICHAEL COLE – SHEILA R. COLE: *Fejlődéslelektan*, i. m. 656–665.

⁷² Vö. FRANZ J. MÖNKS – ALPHONS M. P. KNOERS: *Fejlődéslelektan*, i. m. 192.

⁷³ Vö. JAMIE WALKER: *Feszültségoldás az iskolában*, i. m. 12–20.; konkrét játékok a konfliktusok és feszültségek feloldására: uo. 55–178.

⁷⁴ Gyakorlati szempontból nagyon hasznos segítség lehet a fiatalok erkölcsi ítélőképességének fejlesztésében, nevelésében, véleményük feltárásában PAJOR ANDRÁS: *Körkérdések – a keresztény erkölcs jegyében*, Korda Kiadó, Kecskemét, 2008.

⁷⁵ Az erkölcsi érzék fejlesztésének és az értékek elsajátításának gyakorlatban alkalmazható játékos formáit tartalmazza ROBERT FISHER: *Tanítsuk gyermekeinket gondolkodni erkölcsről és érényekről*, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2003.

is lehetővé teszi. A játék tehát – azon sajátosságából fakadóan, hogy segíti a fiatalt abban, hogy észrevétlenül, a játék köntösébe bujtatva megnyíljon – formálja a tanuló értékrendjét, segít beépíteni értékeket és helyes magatartásformákat.

A játéknak konkrét és nélkülözhetetlen szerepe tehát nemcsak a tanulási folyamatokban ismerhető fel, hanem a helyes erkölcsi magatartás elsajátításában is. Ez utóbbi szorosan illeszkedik az erkölcsi érés folyamatához, amely magában foglalja a szabálytudat kialakulását és az erkölcsi ítéletalkotás fejlődését.⁷⁶ Bizonyos játéktípusok ezen felül nyilvánvalóan segítik a lelki növekedést és fejlődést is.⁷⁷

A morális témájú hittan és etika órák tartása során a pedagógus elsődleges célja a személyes hitre, értékrendre vezetés, valamint a tanulók teljes személyiségének formálása. Emellett másodlagos céljai között szerepelhet: (1) az osztályközösség építése, a közösségi érzék és az empátia fejlesztése; (2) a kognitív képességek fejlesztése; (3) az érzelmi nevelés; (4) a fizikai állóképesség szinten tartása; (5) a kreativitás növelése; (6) a tehetséggondozás. Ezen célok elérésében is sokat segít a játék és játékos aktivitás mint módszer, amely lelkesíti, motiválja, alkotásra serkenti a diákokat és fejleszti más képességeiket is.

A játék morális nevelésben betöltött szerepéről meglehetősen kevés szakirodalmat lehet találni. Tény azonban, hogy a játék a korai fejlődési szakaszban, és a későbbiekben is nagyban segíti a szabálytudat kialakulását, ami egyértelműen előre mutat az erkölcsi ítéloképesség, a helyes erkölcsi ítéletek meghozatala felé.⁷⁸

IV. GYAKORLATI TAPASZTALATOK

Bevezetés

A játék morális nevelésben betöltött pszichológiai szerepe jelentős érdeklődésre tarthat számot az etikaoktatás⁷⁹ aktuális változásai miatt is, ugyanis „az állami általános iskolában az erkölcsstan óra vagy az ehelyett választható, az egyházi

⁷⁶ Vö. MÉREI FERENC – V. BINÉT ÁGNES: A szabály tudata és az erkölcsi ítéletek, in Stöckert Károlyné (szerk.): *Játékpszichológia*, i. m. 188–193.

⁷⁷ Vö. ARMIN KRENZ: A szerepjáték mint lelki növekedési lehetőség, in Stöckert Károlyné (szerk.): *Játékpszichológia*, i. m. 221–225.

⁷⁸ Vö. MÉREI FERENC – V. BINÉT ÁGNES: A szabály tudata és az erkölcsi ítéletek, in Stöckert Károlyné (szerk.): *Játékpszichológia*, i. m. 188–193.

⁷⁹ Vö. Etikaoktatás, in GOTTFRIED ADAM – FRIEDRICH SCHWEITZER (szerk.): *Etikai nevelés az iskolában*, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara, Budapest, 2005, 299.

jogi személy által szervezett hit- és erkölcsstan óra a kötelező tanórai foglalkozások része”.⁸⁰ Ezért most egy gyakorlati vizsgálat tapasztalatai következnek a játékok és játékos aktivitások morális hittan, illetve etika órákon történő alkalmazásával kapcsolatban.

A vizsgálat egy egyházi (katolikus) iskola 10. osztályában ment végbe; fél éven át heti négy etika óra (morális hittan óra) keretei között. A lányok és a fiúk külön vettek részt az órákon. Az osztálylétszám 33 fő: 16 fiú és 17 lány. Az óra anyaga erkölcsstan (általános etika) volt. A diákok előzetes megismerése hospitálásokon keresztül történt. Ez segítette a későbbi differenciálást: a játékok adott osztályra, személy(ek)re szabott alkalmazását.

A vizsgálat megkezdésekor a tanultak gyakorlattá válásának elősegítése volt a legfőbb cél a diákok konkrét életében és javára. Az etika órán alkalmazott játékok és játékos feladatok is ezt a célt szolgálták. Emellett másodlagos célként szerepeltek még a következők: az osztályközösség építése, a tanulók motiválása, az órai aktivitás növelése, az órai fegyelem megtartása,⁸¹ a diákok önkifejezése és a jó személyes kapcsolat kiépítése. Mindezeket megfelelően szolgálta és jelentősen segítette a játék mint módszer.

1) Konkrét játékos feladatok tapasztalatai

A)

A bűn témáján belül a tett erkölcsi megítélésével kapcsolatban a diákok feladata a következő volt: találjanak ki vagy írjanak le egy általuk ismert bűncselekményt, amelyről hallottak, vagy amelyet esetleg a TV-ben láttak. Ezt az esetet komoly szempontok szerint kellett bemutatniuk: Ki követte el? Hogyan és miért tette? Mik voltak a körülmények? Mit állapított meg a nyomozás? – akár csak egy bűnügyi regényben/elbeszélésben. Nagyon jó és érdekes szerzemények születtek. Ezeket önként jelentkezés alapján fel lehetett olvasni az osztálynak, majd együtt a következő erkölcsi szempontok szerint elemeztük az egyes bűncselekményeket: súlyosbító, enyhítő tényezők, körülmények. A fiúk és a lányok egyaránt nagyon élvezték a játékot, és sok tanulságos következtetést sikerült levonnunk a feladat végén, kiemelve a legfontosabb szempontokat, s ezáltal a tananyag is jobban rögzült.

Az órai játék elsődleges célja mindig a tananyag elmélyítése, gyakorlattá válása, de emellett más készségeket is fejleszt (pl. fogalmazási és előadási készséget,

⁸⁰ A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény, 35. § (1).

⁸¹ Vö. JAMIE WALKER: *Feszültségoldás az iskolában*, i. m. 112–115.

a helyes erkölcsi ítéletalkotás képességét, mint az említett játék esetében), valamint építi a közösséget is. A diákoknak a játékok során egymás előtt kell megnyilvánulniuk, egy kissé személyesebb módon kell valamit megmutatni magukból, mint a többi órán.

A tapasztalat szerint az órai játék sokszor segít levezetni az osztályban jelen lévő feszültségeket, és az egyes diákok rejtett feszültségeit is,⁸² amelyre az esetleges órai fegyelmetlenség utal. A fenti játék például kifejezetten feszültségoldó jelleget öltött,⁸³ emellett megmozgatta a diákok fantáziáját is, fejlesztette a beleérző képességüket mind az elkövető, mind az áldozat helyzetét tekintve, és még a fogalmazó és önkifejező képességük fejlődését is segítette.

B)

Előfordulhat, hogy a pedagógus a játékos aktivitást nem pusztán az óra részeként alkalmazza, hanem az egész órát egy „nagy játékká” alakítja például magának a tananyagnak olyan játékos feldolgozása által, ahol minden diák részt vesz a tananyag átadásában, s mintegy egymást tanítják játékos formában. Ennek egy példája lehet a következő: A pedagógus rögtön az óra elején közli a diákokkal, hogy ez alkalommal együtt fogják az órát megtartani játékos formában úgy, hogy a diákok fogják tanítani egymást. Szentírási részeket (vagy más idézeteket) oszt ki páronként. Minden pár más-más idézetet kap, amelyek szorosan kapcsolódnak az órai anyaghoz. A kapott szöveget háromféle szempont szerint kell megbeszélnie a pároknak: (1) Miről szól az adott (szentírási) rész, illetve mi a szövegekörnyezet? (2) Hogyan kapcsolódik ez az eddig tanultakhoz, legfőképpen az éppen aktuális témához? (3) Mit mond a párok számára az elolvasott részlet? Amint a párok elkészülnek, a pedagógus a tananyagnak megfelelő vázlatpontok sorrendje szerint kihívja a diákokat, akik a kérdések megválaszolásával és a kreatív lényeglátás segítségével kitalálják a vázlatpontot, majd felírják azt a táblára. Ez által a feladat által a diákok egymást tanítják, és kivétel nélkül mindenki aktívan részt vesz a tananyag mélyebb megértésében és megértetésében. Bár a pedagógus látszólag háttérbe vonul, mégis ő irányítja az eseményeket.⁸⁴

⁸² A játék feszültségoldó, konfliktus-csökkentő szerepéről lásd MÉREI FERENC – V. BINÉT ÁGNES: *Gyermeklélektan*, i. m. 130.

⁸³ Témájában is feszültség-levezető, lásd uo. 130.

⁸⁴ Vö. Tanítási és tematikus terv, in HETESINÉ KORCSOK EDIT M.: *A játék pszichológiai szerepe a morális nevelésben*, Szakdolgozat, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest, 2012, 16–22. Vö. *Óravázlat I.*, in uo. 23.

Ez a játékos feladat, aktivitás szintén segíti a diákokat abban is, hogy megnyíljanak egymás előtt, és önmagukat adják, mutassák meg a többieknek, vagy legalábbis valamit önmagukból. Ezzel együtt a közösségformálás is megvalósítható azáltal, hogy a diákok párosával dolgoznak, és egymást tanítva, egymásra figyelve oldják meg a feladatot. Emellett fegyvelmezési szempontból is nagyon előnyös ez a játékos feladat, hiszen a legelevenebb diáktól kezdve a legvisszahúzódóbbig mindenkit megmozgat, mindenkit bevon az órai munkába.

Egy-egy ilyen óra megszerkesztése, átgondolása és lebonyolítása a tanár részéről nem kis erőfeszítésbe kerül: időt kell fordítani az előkészületekre, s ezen felül magán az órán is rendkívül ébernek kell lennie, felkészülve a váratlan helyzetekre. A játék és játékos aktivitás mint módszer gyümölcsei azonban nyilvánvalóak: a diákok lelki-szellemi-morális – sőt, amennyiben mozgásos játékról van szó: fizikai – fejlődését nagymértékben segítik.

2) Feladatok, kihívások

a) Előkészületek

A játék tanórákon való alkalmazása egyáltalán nem egyszerű feladat. Újszerűsége és szokatlansága meglepheti mind a diákokat, mind a tanárokat. Ezen felül a játékkal kiegészített órákra kell a lehető legtöbbet készülni. Mégis, a tapasztalatok azt mutatják, hogy mindez megéri a fáradságot. Az előkészületek során számba kell venni a játék esetleges kimenetelét, a diákok személyiségét, az osztálynak mint közösségnek az összetételét, a csoport aktuális hangulatát. Mindez nem könnyíti meg a kiszámíthatóságot, sőt, éppen ellenkezőleg: a játék alkalmazása ebben a tekintetben kockázatokat rejt magában. Nem beszélve arról, hogy a tanár részéről leleményességet, kreativitást és nem kis bátorságot követel meg, emellett egyfajta spontaneitást is, amellyel a diákok reakcióit helyesen tudja kezelni.

b) Időbeosztás

A tapasztalat azt mutatja, hogy a játékok és a játékos feladatok nemcsak hogy nem veszik el a tananyag átadására szánt időt, hanem kifejezetten segítik a tananyag elmélyítését, megértését és gyakorlatba ültetését. Maga a játék fegyvelmező erejű is, amennyiben a jutalom-jelleg megmarad, és a játékos feladat mindenki számára aktivitást és bevonódást jelent.

Jatékos feladat alkalmazásakor – a fegyvelmezettség megőrzése érdekében – az óra idejét két részre lehet osztani: az első fele „komoly tanulás”, vázlatírás, a második fele pedig a tananyaghoz és a diákok kérdéseikhez kapcsolódó játékos feladatokat

tartalmazhat. Erről a megoldásról érdemes a diákokat előre tájékoztatni, így ki-domborodhat a játék jutalom-jellege is, hiszen ha jól dolgoznak az óra első felében, több idő marad a játékra. A játék ígérete így motiváló erővel hat a diákokra.

Természetesen maga a játék is lehet komoly tanulás, az érdeklődés felkeltésének eszköze és motiváló erő. A fent említett módszer (az óra két részre bontása) alkalmazása az adott csoport sajátosságaitól, pillanatnyi állapotától, hangulatától függ. Azt kell tehát elsősorban tekintetbe venni, hogy melyik játékos módszer szolgálja leginkább a tananyag átadását, és az ehhez szükséges fegyelmezett és egyben barátságos légkör megteremtését.

c) Differenciálás

A tanárnak fel kell készülnie a fiúk és lányok közötti differenciálásra is, mivel a lányok és a fiúk nem egyformán reagálnak a különböző játékos feladatokra. Az érzelm kifejezésben gazdag és empátiát segítő játékokba jobban bele lehet vonni a lányokat, ugyanis ezeknél a feladatoknál a fiúk gyakran tréfákkal próbálják eltávolítani maguktól az érzelmi megnyílást. A logikát, lényeglátást, szintetizálást igénylő játékokat azonban a fiúk élvezik jobban. Így a pedagógusnak a differenciálás szempontjait figyelembe véve a legmegfelelőbb játékokat érdemes kiválasztania és alkalmaznia az órákon.

d) Reflexió

A játékok és játékos feladatok befejezése után nagyon fontos a visszatekintés, reflexió, közös megbeszélés. Különösen is nélkülözhetetlen ez a szerepjátékok esetében. A pedagógusnak úgy kell irányítania magát a játékot és a játékokat követő megbeszélést is, hogy lehetőleg minden diák bekapcsolódhasson és végül a csoporttal közösen vonják le a tanulságot.

e) Fegyelmezés

Előfordulhatnak kezdeti fegyelmezési problémák a játék alkalmazásakor. Ennek elkerülése érdekében érdemes a játékot komoly feladatként előre vetíteni, mint-hogy az anyag átadása, mélyebb megértése és gyakorlattá válása szempontjából az is. Így az sem baj, ha kamaszok tanításakor esetleg maga a „játék” szó nem hangzik el, hiszen ebben a korban a fiatalok szeretik, ha felnőttként kezelik őket, és esetleg gyerekesnek tartják a „játék”-ot.

A játék vagy játékos feladat során fellépő fegyelmezetlenségeket a pedagógus leginkább humorérzékkel, játékosággal, feladatadással tudja kezelni büntetés helyett. A játék örömet és motiváló erejét veheti el, ha a pedagógus „beszigorít” és büntetni kezd. Az is előfordulhat, hogy az órai játék után a diákok nehezen

térnek vissza a komoly tanuláshoz. Ennek elkerülése végett ajánlott a játékos feladatot az óra második felére helyezni.

A játékos órákon a diákok fegyelmezettségét el lehet érni a dicséret eszközével is, amely a jót erősíti meg. A tapasztalat azt mutatja, hogy a „legrakoncátlanabb” tanulókat is le lehet fegyverezni a dicséret erejével. Az esetleges órai közbeszólások és bekiabálások megelőzhetőek egy sapka, kalap vagy doboz kihelyezésével, amelybe a diákok az órán összegyűjtött kérdéseiket és esetleges hozzászólásaikat bedobhatják. Fontos, hogy a tanár mindig találjon módot és helyet az órákon arra, hogy valóban megválaszolja ezeket a kérdéseket, ezzel ösztönözve a diákokat a továbbgondolásra és az aktív bekapcsolódásra.

Ha továbbra is előfordulnak esetleges fegyelmezetlenségek, azok sem kell, hogy elkésértsék a pedagógust. Minden csoport és osztály más. Egy eleve jobb közösség inkább reményre ad okot, mint csüggedésre, sőt kreativitásra, új ötletek kidolgozására ösztönzi a pedagógust. Ide kapcsolódóan nagyon fontos az adott csoportra vonatkozó – a játékkal is kapcsolatos – szabályok diákokkal együtt való megalkotása.⁸⁵

f) Személyesség

A játékok alkalmazásánál a pedagógusnak figyelembe kell vennie a diákok személyiségét, nemcsak csoportként, hanem egyének közösségeként is kell szemlélnie az osztályt. Ezért is fontos a diákok egyre mélyebb megismerése akár személyes beszélgetések által is, így ennek fényében személyre szabottan és differenciáltan, a diákok képességeinek, érdeklődésének, egyéniségének megfelelően érdemes alakítani a játékos aktivitásokat.⁸⁶ A pedagógus feladata továbbá megtalálni azokat a kulcs-embereket, akik az osztály húzóerejét képezik. A pedagógus a játékok alkalmazása során nagyon jól tud támaszkodni ezekre a diákokra, akik segíthetnek a játékos feladatok komolyságának megőrzésében, és a többieket is együttműködésre serkenthetik.

A játékos feladatok alkalmazásánál nagy előnyt jelent, hogy – bár a kamaszkorúak maguknak sem vallják be – a diákok nagyon szeretik a játékokat. A játék önfeledt örömmel gazdagítja az órát és kiváló közeget teremt az önfeletésre. A pedagógusnak alkalmat ad tanítványai mind mélyebb megismerésére és a diákok is jobban megszerethetik tanárukat. A játék így segíti nemcsak a tanulók közötti, hanem a tanár-diák kapcsolatokat is.

⁸⁵ Vö. TAKÁCS BERNADETT: *Gyermek-játék-terápia*, i. m. 74–75.

⁸⁶ A differenciálásról bővebben lásd FALUS IVÁN (szerk.): *Didaktika*, i. m. 417–446.

3) A tanítás mint játék

Ha egy pedagógus játékot, játékos feladatokat szeretne alkalmazni az óráin, fontos, hogy önmagát is kellőképpen motiválja, lelkesedéssel álljon hozzá a játékokhoz és maga is szeressen játszani. Bár a játék alkalmazása az etika, illetve a morális hittan órákon mind pedagógiailag, mind pszichológiai, mind pedig morális szempontból megalapozott és ajánlott, nem lehet úgymond kötelezővé tenni minden pedagógus számára, hiszen az órán alkalmazott módszereknek meg kell felelniük az adott pedagógus egyéniségének, stílusának.

A pedagógusnak a személyiségéhez, képességeihez mérten minden lehetőséget érdemes megragadnia, hogy a játékos feladatok mellett másféle oldottabb aktivitásokat is belevigyen az óráiba. Így, ha például tud gitározni és kellőképpen felmérte diákjai énekléshez való affinitását, színesítheti az órákat gitáros énekekkel. Fontos azonban figyelembe vennie a tananyagot és az osztály pillanatnyi hangulatát is a módszerek alkalmazásánál, nehogy mindez öncélúvá váljon. Ezeket az aktivitásokat a tananyag és a diákok testi-lelki-erkölcsi fejlődése szolgálatába kell állítania minden esetben.

ÖSSZEGZÉS

Minden ember játékos, játszó ember (*homo ludens*),⁸⁷ ki jobban, ki kevésbé.⁸⁸ A pedagógiai munka, a tanítás maga is játék, öröm forrása, életben tartó és gyógyító aktivitás mind a pedagógus, mind pedig a diákok számára. „Ösztöneink mélyén rejtőzik az, hogy szeretünk játszani.”⁸⁹

Jelen tanulmány a játék és játékos feladatok, aktivitások morális nevelésben való pedagógiai és pszichológiai fontosságára igyekezett felhívni a figyelmet. A pszichológiai és pedagógiai elméleti háttér, valamint a gyakorlati tapasztalatok együttesen arra mutatnak, hogy a játék gyógyító és személyiségformáló hatása segíti a kamaszok, fiatalok morális érését, empátiás készségük és erkölcsi ítélőképességük alakulását mindazon túl, hogy számos más képességet is fejleszt.

⁸⁷ A „homo ludens”, in TAKÁCS BERNADETT: *Gyermek-játék-terápia*, i. m. 41–42.

⁸⁸ Vö. STÖCKERT KÁROLYNÉ (szerk.): *Játékpszichológia*, i. m. 31–87.

⁸⁹ RUDAS JÁNOS: *Delfi örökösei, Önismereti csoportok – elmélet, módszer, gyakorlat*, Lélekben Otthon Kiadó, Budapest, 2007, 113. Vö. még a Tudunk játszani c. és más fejezetek in BAGYINSZKI PÉTER ÁGOSTON: *Az Isten, az ember és a játék*, i. m.

Konklúzióként megfogalmazható az a következtetés, hogy a morális nevelésben – különösen a kamaszok és fiatalok erkölcsi fejlesztésében – fontos szerepet töltenek be a játékok, a játékos feladatok és aktivitások, amelyek képesek nyitottá és fogékonyra tenni a diákokat a legalapvetőbb morális értékek felé azáltal is, hogy képessé válnak a játékok segítségével a saját gondolkodásmodjukra rálátni, arra reflektálni, és szükség esetén azon alakítani. Ez mind identitáskeresésüket, mind pszichológiai fejlődésüket, mind pedig morális érzésüket nagymértékben segíti az egyéb készségek kibontakoztatása mellett.

A játék mint módszer alkalmazásának hosszú távú hatásainak megfigyelése még további kutatásokat, vizsgálatokat igényel: Vajon hogyan hat a játék a diákok későbbi magatartására, viselkedésére, erkölcsi érzésére? Azt azonban megállapíthatjuk, hogy a játékok és játékos aktivitások nagyban segítik a morális és etikai elméleti anyag gyakorlatba való átvezetését, átültetését.

Bár nem kis fáradsággal és munkával jár a játékos feladatok alkalmazása az etika és a morális órákon, és komoly szakmai tervezést is igényel, mégis ajánlani tudom minden olyan pedagógusnak, aki valóban formálni akarja diákjai életét, és célja, hogy az etikai és morális tanítás valóban életté váljon tanítványaiában.